

Keszthelyi Zoltán

A harmincas évek vége felé Budapesten, a Szent István körút Duna-parti legelső sarkán állt a Kis-Ilkovics, afféle kávézó-fagylaltozó cukrászda (a Nagy-Ilkovics a Nyugati pályaudvarral szemközti nagy vendéglő és népbüfé volt). A Kis-Ilkovicsnak volt egy igen gyengén világított alsó helyisége, az Ilkovics-pince, ahová a legkülönbébb világnézetű szerelmespárok, de kizárólag szocialista szemléletű költők jártak. Ennek az irodalmi asztaltársaságnak a zöme a proletariátus köreiből érkezett az irodalomhoz, legtöbbjük "civil" foglalkozása szerint ipari munkás volt, néhányan eljutottak a kistisztviselőség kispolgári életformájáig, vagy újságíróként is dolgozhattak, leginkább a szociáldemokrata Népszavában. És a társaságukhoz tartozott vagy gyakori vendégként el-eljárt közékük néhány szocialista vagy a munkásmozgalommal rokonszenvező, polgári-értelmiségi körhöz tartozó író és költő (például Radnóti is olykor). Ennek a körnek már akkor az egész irodalmi világban ismert nevű, sőt első kötete után már jelentékeny költőnek elismert alakja Keszthelyi Zoltán. Gondosan csiszolt versei a Nyugatban, a Szép Szóban, a Válaszban jelentek meg, a Népszavának belső munkatársa volt, 1936-ban az Árkon, bokron át című verseskönyvéről Radnóti a Nyugatban igen elismerő kritikát írt. Ő pedig szelíd humorral, sőt nem is kis öngúnnyal vette tudomásul, hogy ő itt a "beérkezett" költő. Ez időre már kalandos múlt állt mögötte, amit nemigen tudott elképzelni, aki vékony termetét, hunyorogva mosolygó, szemüveges arcát,

ironikus - emelkedett irodalmi nyelvet jasszkifejezésekkel és angol fordulatokkal keverő - beszédmódját hallotta.

Dunántúli proletárfiú volt, elemi iskola után szövőmunkásnak ment, de budapesti gyárba kerülve, emberfeletti szívóssággal magánúton elvégezte a gimnáziumot, nyelveket tanult, és rengeteget olvasott. Ifjúsága idején alig aludt. A meghódítandó és lépésről lépésre hódított kultúra boldogságérzéssel töltötte el. Szinte érzéki gyönyörűséggel szeretett bele a klasszikus versformákba. Nehéz ifjúságának emlékei derűs élményekként váltak benne versekké. Egy időre megpróbálkozott a hivatalnokoskodással is, de unta az íróasztalt, nem is lehetett jó irodai munkaerő, akadt nála jobb is, és a munkanélküliség nőttön-nőtt az országban. Akkor fogta magát, és szerencsét próbálni elment Angliába. Dolgozott gyárakban, dokkokban, tengődött londoni külvárosokban, ha más munka nem akadt, műhelyeket söpört - és tökéletesen megtanult angolul: Shakespeare nyelvezetében ugyanolyan járatos volt, mint a londoni munkáskerületek "cockney" nyelvjárásában; biztonságosan társalgott oxfordi professzorokkal is, kocsmai vagányokkal is... és közben Berzsenyi formáiban vagy a Nyugathoz méltó szonettekben csiszolt magyar verseket az élet gazdagságáról. Shakespeare, Walt Whitman és az amerikai munkásköltő, Carl Sandburg költeményeinek fordításával fejlesztette angol tudását is, növelte magyar nyelvi gazdagságát is. Később éppen ennek a három költőnek gazdag tolmácsolásával foglalta el előkelő helyét műfordítás-irodalmunkban. Amikor hazajött, végre újságíró lett a Reggeli Újságnál, de - a sportrovatban. Ez annál

furcsább volt, mert soha életében nem sportolt. Sportmérkőzéseken mindig másoktól kérdezte meg, mi is játszódik a futballpályán vagy az atlétikai mérkőzéseken, de azután mindenkinél érdekesebben, nemegyszer mulatságosan írta meg. Közben Hangyaboly címen írt egy történelmi regényt az 1830-as évek kolerajárványáról. Ezt azonban forradalmi eszmevilága és lázító hatása miatt egyik kiadó sem merte vállalni, csak 1946-ban jelenhetett meg. De a legszínvonalasabb folyóiratok szívesen hozták nagy műgonddal épített költeményeit, és már elismert költőként került a Népszavához belső munkatársnak. Öntudatosan proletárköltőnek tudta magát, és az első verseskönyv túlnyomóan idilli hangja után egyre erősebben bontakozott ki költészetében az osztályharcos szocialista. És amikor a fasizmus világveszélye borzalmakkal és minden borzalom teljességével, a világháborúval fenyegetett, költészete egyre komorabbá vált. De a műgondból, a klasszicista fegyelmezettségből soha nem engedett. Rémületét és kétségbeesését is kristálytisztá világossággal fejezte ki. Egész költészetét áthatotta a jobb, a szebb, az emberibb jövő vágya. Hangja ez időben igen közel áll Radnóti ugyanebben az időben írt verseihez. Radnótival egyébként kölcsönösen nagyra tartották egymást. Radnótit éppen a fasizmus szorongatása mint menedékhez közelíti avantgardista előzmények után a klasszicizáláshoz, ami Keszthelyinek eleve költői otthona. Talán nem túlzok, ha azt állítom: a háborúig Keszthelyi nemcsak rokon költő Radnótival, hanem körülbelül azonos színvonalú is. Majd csak a háború halálközelsége és haláltudata emeli Radnótit

valamennyi kortársa fölé, a nemzeti klasszikusok ormaihoz.

Keszthelyi azonban túléli a világveszélyt, de egészsége, s főleg idegzete nagyon megsínyli a rettegetéseket, az üldöztetéseket, az embertelenségeket. A felszabaduláskor ugyan az új élet legszínvonalasabb, himnikus köszöntői közé tartozik, és úgy érzi, új, nagyszerű élet következik az ő számára is. Beiratkozik az egyetemre, középiskolai tanári diplomát szerez, majd könyvtáros lesz, idővel egy új folyóirat, a Kortárs főmunkatársa. Idegzete azonban megrendült. Családi életében is egyre kevésbé találja meg az összhangot, kórházakra és ideggyógyintézetekre szorul. Öngúnnal akar védekezni kaotikus belső viharai ellen... Különös, fura figurává válik, gúnyolódik mindenben, kérkedik beszámíthatatlanságával. A Szent István körüti kávéházak és eszpresszók közismert különce, aki hangos "Üsmersz!" szavával köszönti ismerőseit. Ennek a lelki torzulásnak azonban semmi jele költészetében. Kettesben a papírral mindig megmarad a kristálytiszt, ésszerű, formafegyelmezett költőnek, a klasszicizáló formák gazdag nyelvű mesterének. Aki csak folyóiratokban megjelent himnikus áradású, nagy formakultúrájú verseit, angolból készült kitűnő fordításait, gyakran megjelenő versesköteteit ismeri, el sem tudja képzelni, hogy egy megrendült lelkű ember alkotásai ezek.

A költészet az ő számára sikeres menekülés a józan ész és a lelki fegyelem tisztaságában.

Egy időben ismerősei riadtan kerülnek. A személyi kultusz korában kávéházi asztalok mellett hangosan bírálja a kormányzatot, hangoztatva, hogy

meghamisítják a szocializmust. És ha ilyenkor a közelben ülők rémülten néznek rá, gúnyos mosollyal az asztalra teszi kórházi igazolását, és diadalmas arccal mondja: "Itt a diliflepnim, én mondhatom."

1956-ban is rendületlenül kitart kommunista hite mellett. De a nagy megrázkódtatás felébreszti lelkében azt a minden tételes vallástól független istenhitet, amely alighanem mindig is ott lappangott igen nagy marxista műveltsége mélyén. Vallásos hangú zsoltárokban tesz hitet a töretlen szocializmus mellett. Amikor egyszer szemére hányják, hogy rendíthetetlen kommunista volta ellenére hogyan kezdheti verseit "Ó, Uram!"-mal - ezt válaszolja:

"Hát mégsem kezdhettek egy zsoltárt úgy, hogy »Ó, Elvtársam!«".

Szerintem ezek az ótestamentumi hangvételű zsoltárok az ötvenes évek végének legszebb magyar költeményei közé tartoznak.

Epikus hajlam mindig is volt benne. Olykor regényeket is írt, bár ezek messze elmaradnak költészete mögött. Utolsó éveiben azonban költészetében is erősödik az epikus elem, és egyre zavartabb mindennapi tudata elől úgy menekül a költészet szellemi tisztaságába, hogy megírja ifjúságának verses regényét, a Legénykét. El sem lehet képzelni nagyobb különbséget, mint a dülöngélve járó, most már nemritkán az alkohol mámorába is menekülő, értelmetlenül összevissza fecsegő, családi életéből kiesett, boldogtalan idegbeteget és a Legényke meg az ugyanebben az időben írt szonettek, s nem kevésbé fegyelmezett egyéb formájú költemények világosságát, értelmi fegyelmezettségét, életigenlését.

Nincs az a lélekbúvár, aki megfejthetné az orvosilag beszámíthatatlan ember és a mindhalálig fegyelmezett, klasszicizáló költő személyazonosságának titkát. Háromszor kapott József Attila-díjat, költői színvonalát soha gáncs nem érte. Életműve egy egyre boldogtalanabb, egyre zavarodottabb ember egyértelmű és bámulatos formafegyelmű vallomása a boldogságról, amelyre az egész emberiségnek joga és lehetősége van.

Hegedűs Géza:

A magyar irodalom arcképcsarnoka